

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ТЕХНОЛОГІЧНИХ УКЛАДІВ

ГРУЩИНСЬКА Наталія Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

У статті розкриваються особливості спеціалізації національної економіки з урахуванням зміни технологічних укладів в умовах трансформації глобалізаційних процесів

Ключові слова: інтеграція, глобалізація, трансформація, технологічні уклади, спеціалізація, національна економіка

Актуальність теми. Об'єктивним фундаментом зародження й розвитку нової постіндустріальної перспективи стала структурно-технологічна революція, що відбувається наприкінці ХХ ст. Зародження економічних засад постіндустріального суспільства обумовлено різким піднесенням економічного значення інтелекту та знань; масовим впровадженням сучасних інформаційних і ресурсозберігаючих технологій, що радикально знижують енерго, матеріало-, трудові та інші витрати; принципово новою структурою продуктивної діяльності.

В постіндустріальній економіці вміння та здібності людини, увесь її інтелектуальний, психофізичний і соціокультурний потенціал, й навіть духовний стан, перетворюються на головний виробничий ресурс. Саме практичне застосування знань в процесі створення високо-технологічної продукції стає основним джерелом додаткової вартості. Таким чином, перетворення знань та здібностей людини на основне джерело багатства робить людину та її високоякісну працю провідним чинником постіндустріальної економіки. Суспільство стає економічно зацікавленим в розвитку людської особистості, яка перетворюється на визначальну економічну цінність й потребує належного піклування і створення комфортних умов, в тому числі сприятливого природного довкілля.

Постіндустріальна цивілізація здійснює всебічну гуманізацію людського життя, а новітній гуманізм поєднує в собі духовне та прагматичне значення. Водночас, в силу нерівномірного розвитку людства та певної обмеженості ресурсів до реального впровадження її засад на Землі має відношення значно менше ніж один мільярд людей.

Однак, реальна світова політика свідчить про спроби більш розвинених країн перейти до впровадження стратегії "стійкого розвитку" в тому числі за рахунок інших, менш розвинених країн, тобто частково перекинувши на них тягар перехідного періоду. В цьому контексті, Україна швидко перетворюється на архаїчно-індустріальний придаток розвинених країн з найбільш забруднюючими довкілля виробництвами.

Мета статті полягає в визначенні особливостей спеціалізації національної економіки в контексті зміни технологічних укладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій статті склали роботи провідних вітчизняних і закордонних вчених і фахівців у сфері процесів глобалізації, постіндустріального розвитку, конкурентоспроможності національної економіки, міжнародних інноваційних процесів, аналіз технологічних укладів, що здійснено в наукових працях українських та російських учених, таких як Філіпенко А.С., Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М., Лук'яненко Д.Г., Єрохін С.А., Бревдо Т.В., Волков Г.Ю., Миронова О.А.

Викладення основного матеріалу. Монопольна здатність розвинених країн виробляти сучасну високо-технологічну та якісну продукцію дозволяє їм диктувати свої надвисокі ціни, в яких закладений високий рівень життя процвітаючої частки людства. Ці процеси є основою нерівноправного торговельного обміну з країнами "третього світу", що постачає на світовий ринок переважно сировину та прості вироби, пропозиція на які достатньо широка, а ціни легко утримуються на низькому рівні.

Розвинені країни мають відпрацьовані та ефективні механізми стимулювання власного експорту та жорсткого обмеження імпорту (в першу чергу з країн з дешевою робочою силою та низькою виробничою собівартістю), що здійснюється переважно неринковими методами.

Сучасні механізми міжнародної торгівлі сприяють тому, що основні світові багатства концентруються в обмеженій кількості розвинених країн, що дозволяє їм і надалі визначати правила гри та домінувати над рештою світу. Україна має зрозуміти ці існуючі правила та визначитися відносно свого місця в цьому глобальному розкладі.

Проблеми економічного розвитку і спроби самоідентифікації українського суспільства в статусі незалежної держави вимагають активних дій від України, а саме індивідуальний варіант швидкого переходу національної економічної системи зі стану економічного спаду з усіма його характеристиками до якісно нового стану, що характеризується наявністю перспектив росту і розвитку. Дана система вимагає радикальної перебудови національної економічної системи.

Враховуючи вчення про технологічні уклади, викладені в роботах Й.Шумпетера, С.Ю.Глаз'єва. В Україні на сучасному етапі домінує відтворення 3-го технологічного укладу. Це панування залізничного транспорту, чорної металургії, електроенергетики, неорганічної хімії, споживання вугілля, універсального машинобудування. У розвиненому світі домінування 3-го укладу приходилося на післявоєнні роки.

При цьому в Україні частково є присутнім і 4-й уклад, який вичерпав себе в розвинених економіках всередині 1970-х років - розвиток органічної хімії і полімерних матеріалів, кольорової металургії, нафтопереробки, автомобілебудування, точного машинобудування і приладобудування, розвиток традиційного ВПК, електронної промисловості, поширення автоперевезень, широке споживання нафти.

Загалом, домінуючими в промисловому комплексі країни є виробництва третього та четвертого технологічних укладів, питома вага яких становить близько 80 %. Основа п'ятого та шостого технологічних укладів – електронна промисловість, обчислювальна, волоконно-оптична техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, інформаційні послуги, біотехнології складають не більше 5 % у загальному обсязі виробництва. Архаїчний технологічній структурі відповідає й архаїчна структура товарного експорту, в якій частка готових виробів становить 30-35 %, частка сировини та напівфабрикатів – 65-70 % (у світовому експорті товарів готові вироби займають 77,5 %, сировина та напівфабрикати – лише 12,5 %).

Що стосується 5-го технологічного укладу, то на його частку приходиться тільки близько 3-5% у загальній структурі національної економіки. Цей уклад сьогодні визначає власне постіндустріальний тип виробництва (тобто розвиток складної обчислювальної техніки, сучасних видів озброєнь, програмного забезпечення, авіаційної промисловості, телекомунікацій і створення нових матеріалів).

Згідно даним Інституту економічного прогнозування Академії наук України, майже 60% обсягу промислової продукції приходиться на 3-й технологічний уклад, 38% - на 4-й уклад[2].

Виходячи з цієї ситуації, українськими фахівцями були запропоновані наступні варіанти розвитку економічної системи країни. Перший шлях - поступово доганяти розвинений світ, використовуючи ще не реалізовані можливості 3-го і 4-го укладів і інтенсивно розвиваючи нові 5-й і 6-й уклади. Другий шлях - замість того, щоб доганяти розвинені країни в технологіях 5-го укладу, зосередити увагу на становленні ключових напрямків 6-го технологічного укладу. Перший варіант є довгостроковим, а другий - неможливим, тому що, за визначенням, становлення більш високого технологічного укладу можливо тільки на основі попередніх укладів. Отже, Україні, для того, щоб наздогнати розвинені країни світу, необхідно освоїти попередні технологічні уклади швидше, у більш короткий термін.

Однак, для обґрунтування можливості „інноваційного економічного розвитку” для України необхідно звернутися до аналізу природи економічного росту взагалі, і його характеристикам, які залежать від рівня технологічного розвитку держави. Друга умова визначається тим фактом, що основні фактори економічного росту для різних економічних укладів можуть істотно відрізнятися.

Економісти здавна шукали відповіді на питання про джерела економічного росту. Одні знаходили їх у природних ресурсах, інші - у витратах живої й упредметненої праці, треті - у науці і технології, четверті - у соціальній мотивації людини. У сучасній літературі виділяються наступні фактори економічного росту суспільства: науково-технічний прогрес, засоби виробництва чи виробничі ресурси, рівень капіталовкладень, розвиток трудових ресурсів, рівень природних ресурсів, рівень освіти.

Перелік цих факторів, а також огляд стану технічного розвитку України свідчить про те, що ключовим фактором успіху в цьому випадку є науково-технічний прогрес, який дозволить змістити акценти в структурі технологічних укладів національної економічної системи.

Перехід економіки України до наступного технологічного укладу можливий при послідовній реструктуризації:

1. Впровадження внутрішніх та іноземних інвесторів з метою підтримки державних підприємств 3-го технологічного укладу, особливо це стосується металургійної, хімічної промисловості і машинобудування.

2. Придбання в розвинених країнах „під ключ” технологій 4-го технологічного укладу, включаючи становлення системи менеджменту на цих підприємствах і впровадження виробничих стандартів. Необхідно, щоб технології, що здобуваються, були погоджені з галузевими пріоритетами економічного

розвитку країни і забезпечували розвиток внутрішнього споживчого ринку. Цей етап дасть можливість швидко освоїти виробництва 4-го укладу, не втрачаючи зусилля на розробку відповідних технологій.

3. Формування умов для розвитку 5-го і 6-го технологічних укладів за допомогою системи освіти. Реформа системи освіти, спрямована на оволодіння знаннями і навичками, необхідними для функціонування в рамках 5-го і 6-го укладів. Цей етап потребує істотних державних інвестицій у процес залучення кваліфікованих фахівців у сферу освіти, а також інвестицій у реформування методів і технологій навчання з метою радикального підвищення їх ефективності.

На сьогодні для України, на жаль, характерне марнотратне споживання природних ресурсів, забруднення довкілля та імпорт енергоносіїв на жаль визначає розвиток української економіки на сьогодні, цю хибну позицію можна підтвердити наступними статистичними даними[5]. За даними Світового банку енергоефективність економіки України тобто виробництво ВВП [вираженого через паритети купівельної спроможності] на одиницю спожитої енергії в 2002 р. була нижче за відповідний показник Польщі в 2,5 рази, США та Китаю в 3 рази, а Японії в 4,5 рази., в 2008 році цей розрив становив з Польщею 3 рази, Японією в 5 разів. Посилилася структурна деформація промисловості України: в цілому, порівняно з 1991 роком у структурі промислового виробництва України різко зросла частка сировинно- та енергомістких й водночас найбільш забруднюючих довкілля галузей промисловості гірничо-металургійної, паливно-енергетичної, хімічної і нафтохімічної з 23% у 1991 р. до близько 60% у 2008 р.

До того ж, сформувалась яскраво виражена сировинна й низькотехнологічна спрямованість експорту, що суттєво знижує його ефективність, відбувся занепад високотехнологічних галузей промисловості. Частка матеріало- та енергомістких галузей в українському експорті сягнула понад 60%, причому понад 40% від усього експорту припадає на продукцію однієї галузі чорної металургії. Таким чином, промислове зростання в Україні у 2000-2007 роках було низької якості й створило загрозу самодостатнього зростання важких галузей, зокрема застарілої гірничо-металургійної галузі (близько 50% виробництв з виплавки сталі в Україні використовують архаїчний мартенівський процес, винайдений майже 150 років тому ще у 1860-х роках, тоді як в середньому в світі – лише 20% виробництв, а в ЄС, США і Японії він не використовується взагалі). В Україні ж залишаються переважно занепащені гірничими підприємствами землі й забруднюючі довкілля відходи та викиди гірничо-збагачувальних і металургійних заводів. Водночас, висока платоспроможність цих галузей завдяки тимчасовій експортній кон'юнктурі спричиняє перерозподіл на їх користь сировинних і фінансових ресурсів та політичного впливу, що суттєво стримує розвиток національної економіки, орієнтованої на внутрішній ринок[4].

Розвиток світових процесів глобалізації не дають можливість Україні повільно крокувати або проводити політику лише використання наявних факторів виробництва, світо господарська ситуація вимагає включення країни до нових процесів як рівноправного партнера з використанням наявних ресурсів на інноваційній основі. Національний бізнес має знайти баланс між отриманням прибутку, збереженням довкілля та соціальною справедливістю.

Модель спеціалізації економіки України має базуватися на моделі інноваційного розвитку, впливу факторів ендегенного зростання, використання наявних факторів виробництва, така модель є актуальною для економіки України і закритість може призвести лише до погіршення ситуації. Інноваційна активність в країні визначається кількістю інновацій, витратами на інноваційні процеси, питома вага підприємств, що займаються інноваціями

Поліпшення інноваційної активності можливе при створенні умов для розвитку бізнесу, в першу чергу малого та середнього, створення сприятливого клімату для залучення інновативних інвестицій, який передбачає відкороговану та чітку нормативно-правову базу. Відновлення діяльності зон пріоритетного розвитку, вільних економічних зон техніко-еконічного напрямку, а саме бізнес – інкубаторів, технічних парків, технополісів. Тенденція зміцнення традиційних інноваційно-технологічних центрів в Україні тісно корелює з науковою, інноваційною та інвестиційною активністю відповідних регіонів і ще раз підтверджує наявність ресурсного потенціалу для реалізації проривної інноваційної стратегії в напрямку підвищення конкурентоспроможності України та забезпечення її економічній системі гідного місця у світі. Однак затримка інноваційного процесу на рівні регіону пояснюється низьким ступенем гнучкості й адаптивності підприємств до інновацій. До основних причин цього явища відносяться:

- низька активність внутрішніх та зовнішніх інвесторів;
- сповільнені темпи зростання оновлення основних виробничих фондів унаслідок різкого знецінення встановленої на підприємствах техніки;

- невідповідність рівня технологічного розвитку виробництва високопрогресивним параметрам інновацій;
- висока вартість вітчизняних зразків нової техніки тощо.

Залучення іноземних інвестицій є значним джерелом залучення капіталу в країну. Якщо провести дослідження впровадження іноземних інвестицій за період 2000-2008 років, можна відзначити головних інвесторів. В 2000 році інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування становили 23629 млн.грн., в 2008 році – 233081 млн.грн.

У зв'язку з процесами, що відбуваються в економіці України модель спеціалізації країни повинна внести корективи в систему оподаткування та інституційні процеси які б обумовили контроль за виконанням нормативно-правової бази.

Висновки та рекомендації. Відповідно, пріоритетним стратегічним завданням держави має стати стимулювання та підтримка інноваційного процесу, розвиток високих, а також орієнтованих на споживача технологій. Україна ще не до кінця розгубила головного - фахівців та високоосвічений персонал, а нерозвиненість та незавершеність існуючої інфраструктури дозволяє впроваджувати найсучасніші технологічні та організаційні рішення. Фундаментальним питанням для України є зменшення індустріального навантаження на природу, прискорене впровадження ресурсо-, особливо, енергозберігаючих технологій.

Визначальний характер в сучасному світі набуває розвиток інформаційних та телекомунікаційних технологій. Принциповою стратегічною перспективою є формування в Україні відкритого інформаційного суспільства, інтеграція до світового інформаційного простору. Разом з тим впровадження надбань всесвітньої інформаційної революції має супроводжуватися збереженням національних рис, традицій та самоідентичності українського суспільства, що цілком відповідатиме загальносвітовій тенденції.

Модернізаційна стратегія розвитку національної економіки повинна базуватися на засадах:

- раціонального поєднання ринкових регуляторів й вільної добросовісної конкуренції зі стратегічним державним регулюванням,
- збалансованості економічної ефективності зі справедливим розподілом прибутку,
- балансу капіталу та праці.

Зміни в українській економіці мають вирішити два фундаментальні завдання - здійснити постіндустріальний структурно-технологічний ривок, та значно підвищити ефективність економіки. В умовах сучасної України це обумовлює на найближчу перспективу необхідність існування двосекторної економіки: сектору стратегічних виробництв з переважаючим впливом та роллю держави, і сектору вільного ринку, свободи конкуренції й підприємницької ініціативи.

Перше завдання вимагає активного державного сприяння великим високотехнологічним підприємствам, її реалізація повинна стати одним з найбільших державних пріоритетів. Відповідно, Україні необхідна потужна державна інвестиційна політика. В її основі має бути поєднання виробництва та фінансів, однонаправленість промислової та грошово-фінансової політики держави. Метою цієї політики повинна стати мобілізація внутрішніх ресурсів й залучення зовнішніх інвестицій з подальшим їх спрямуванням на реструктуризацію і технологічне оновлення промисловості, інноваційне інвестування, розвиток сучасної постіндустріальної інфраструктури.

В Україні є необхідним відновлення та збереження протягом тривалого часу централізованого перерозподілу коштів, а також цільових державних капіталовкладень, до стратегічних галузей та перспективних сучасних виробництв згідно з чітко визначеними пріоритетами. Політика "пріоритетних виробництв" та "інноваційних інвестицій" на першому етапі має базуватися на комплексі державних заходів таких як довгострокові преференційні кредити централізованого "фонду реконструкції", прямі державні інвестиції, примусове спрямування частки інвестиційних ресурсів банків, відповідне пільгове оподаткування та амортизаційна політика тощо.

Водночас в умовах обмежених можливостей державних ресурсів та важелів, паралельно до їх застосування, інвестиційна політика повинна бути спрямована на залучення приватних внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Для цього має бути рішуче змінено економічне середовище в країні, розвиватися відповідна інфраструктура та створені сприятливі умови для потенційних інвесторів в українську економіку. Мобілізації приватних фінансових ресурсів та їх концентрації саме на структурно-технологічному прориві та інноваційному інвестуванні сприятиме створення крупних фінансово-промислових груп та налагодження їх зв'язків з масивом малих та середніх підприємств.

Україні вкрай необхідні великі конкурентоспроможні на світовому ринку корпорації, в тому числі транснаціональні, що підтримувалися б вітчизняним урядом, і в цьому також полягає позитивна економічна діяльність держави.

Вирішення другого фундаментального завдання - значного підвищення ефективності економіки - вимагає надати свободу й простір для підприємств; здійснити демонополізацію економіки та жорсткий контроль за природними монополіями.

Рівноправність в світовому розподілі праці та світовій торгівлі визначається в першу чергу доступом України до світових ринків збуту промислової й, особливо, високо-технологічної продукції. Фундаментальне значення має гео економічний підхід до розвитку економіки - стратегія входження України до світових виробничих центрів. В цій сфері також визначальною є роль держави, а реалізація цієї стратегії - одним з найважливіших завдань державної зовнішньої політики.

Україна також має прагнути ефективного співробітництва з іноземними корпораціями та капіталом в галузі розробки та практичного застосування високих технологій. Одним з головних пріоритетів держави в її міжнародній діяльності має бути максимальне сприяння інноваційному розвитку України, а головним критерієм доцільності іноземних інвестицій - модернізація технологій та впровадження ефективного менеджменту на українських підприємствах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бревдо Т.В. Глобализация мировой экономики. – Ростов-на –Дону: Феникс, 2008. – 311 с.
2. Моделі ендogenous зростання економіки України / За ред. М.І. Скрипченко. – К.: Інститут економічного прогнозування, 2007. – 576 с.
3. Сіваченко І.Ю., Козак Ю.Г., Єхануров Ю.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств: навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 – 456 с.
4. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
5. Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Сучасні економічні теорії. – К.: Знання, 2007. – 878 с.

Грущинская Н. М. Особенности специализации национальной экономики в контексте изменений технологических устоев / Институт международных отношений Национального авиационного университета.

В статье раскрываются особенности специализации национальной экономики с учетом изменения технологических укладов в условиях трансформации глобализационных процессов

Ключевые слова: интеграция, глобализация, трансформация, технологические уклады, специализация, национальная экономика

Gruschynska N. M Specialization of the national economy in the context of technology change / Institute of International Relations National Aviation University.

The article describes the specialization of the national economy to the changing of technology in transforming globalization processes

Key words: integration, transformation of technology, specialization, national economy integration, transformation of technology, specialization, national economy